

I. Marušić, M. Rijavec,
G. Buljan-Flander, K. Bosnar,
A. Kulenović, F. Prot, P. Zarevski*

MAJČINSTVO KAO ČIMBENIK SENZIBILIZACIJE NA STRESORE U RATU

UDK 159.942:355.58 (055.52)

Primljeno: 21.5.1993.

SAŽETAK *Uzbune su, s obzirom na svoja obilježja i na potencijalnu opasnost, izraziti izvor stresa. Ali, svi tu situaciju ne doživljavaju jednako stresnom, a za očekivati je da majke doživljavaju vrlo intenzivan stres. Zato su analizirane stresne reakcije uzorka od 162 ispitanice do 50 godina starosti, od kojih je 101 majka i 61 ispitanica bez djece, i to posebno za situaciju uzbune, a posebno za situaciju koja podsjeća na uzbunu. Razlike između dviju skupina ispitanica u 45 varijabli, koje opisuju stresne reakcije prema kibernetičkom modelu ličnosti ustanovljene su linearnom diskriminativnom analizom. Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavke izvedene iz Lazarusovog modela psihološkog stresa, jer su majke reagirale intenzivnijim stresnim reakcijama. No, važno je istaknuti da se radi o onoj vrsti reakcija koje ne ometaju učinkovito djelovanje tijekom uzbune, te zaštitu djeteta. Također, te su reakcije manje primjetne u ponašanju, što je iznimno važno s obzirom na posljedice koje bi kod djece izazvale majčinske reakcije panike i smetenosti ili agresije.*

Glavne riječi: rat, stres, senzibilizacija

UVOD

Osim teških materijalnih razaranja i gubitka ljudskih života, rat kojem je naša domovina izvrgnuta uzrokuje i niz promjena na psihološkom polju. Naime, rat je iznimno jak izvor **stresa** za cjelokupno pučanstvo, te se njegove posljedice očituju i kod onog dijela pučanstva koji nije najneposrednije izvrgnut neprijateljskim razaranja.

Situacije koje posebno ističu potencijalnu opasnost po sam život pojedinca bez sumnje jesu uzbune, što ih čini izrazitim izvorom stresa. Opravdano je pretpostaviti da svi građani pritom neće reagirati jednako intenzivnim stresnim reakcijama, pri čemu je jedan od naročito važnih čimbenika majčinstvo.

Promatrajući sigurnost cjelokupnog pučanstva, životi majki i njihove djece čine njegov najdragocjeniji dio. Nadalje, vjerojatno je da majke, s obzirom na svoju potrebu zaštite i brige o djetetu, reagiraju ponešto drukčijim sklopom i intenzitetom stresnih reakcija. Podrobnije poznavanje tih reakcija iznimno je važno u predviđanju i eventualnoj prevenciji štetnih posljedica koje rat ima po psihički

*Iris Marušić, dr. Majda Rijavec, Filozofski Fakultet Zagreb; mr. Gordana Buljan-Flander, Zavod za zaštitu majki i djece, Zagreb; mr. Ksenija Bosnar, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb; dr. Alija Kulenović, Filozofski fakultet, Zagreb; mr. Franjo Prot, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb; dr. Predrag Zarevski, Filozofski Fakultet, Zagreb.

razvoj djece. Također, može se pretpostaviti da će razdoblje razmjerno čestog oglašavanja sirene za uzbunu uzrokovati senzibilizaciju na stresore, odnosno da će stresne reakcije izazivati i oni podražaji iz okoline koji se u uobičajenim okolnostima uglavnom ne doživljavaju kao stresori.

Teorijski okvir za razumijevanje individualnih i skupnih razlika u stupnju i vrsti reakcija na stres pruža model psihološkog stresa R. S. Lazarusa. U svojem tumačenju stresa taj model polazi prvenstveno od kognitivnih procesa koji posreduju između događaja u okolini i reakcije osobe, te čimbenika koji utječu na to posredovanje (Folkman i Lazarus, 1980; Lazarus i Folkman, 1984;1987). Pri tome se modelom predviđaju dva temeljna procesa koji posreduju između osobe i okoline u stresnoj situaciji, te utječu na njezin ishod, a to su **procjena i sučeljavanje**. Upravo su procesi procjene, osobito primarne procjene, ključni za specifičan problem istraživanja, pa ih valja nešto detaljnije opisati.

Prema Lazarusu, osoba stalno vrednuje ono što joj se događa s obzirom na važnost tih situacija za njezinu dobrobit, a proces vrednovanja naziva se procjena. Upravo o procjeni ovisi da li će se i kako osoba suočiti sa stresom, kao i to kakva će biti kvaliteta i intenzitet doživljenih emocija. Lazarus razlikuje dvije vrste procjene: **primarnu i sekundarnu**. Primarna se procjena odnosi na motivacijsko značenje događaja, njegovu važnost s obzirom na dobrobit pojedinca. Primarna procjena događaja kao stresnog može biti trovrsta: **šteta ili gubitak**, koja se odnosi na već doživljeno iskustvo; **prijetnja**, koja se odnosi na anticipiranu štetu ili gubitak, **te izazov**, koji označuje procijenjene mogućnosti pozitivnog ishoda, odnosno dobitka.

Primarna procjena je pod utjecajem dvije vrste čimbenika: okolinskih uvjeta i psiholoških osobina pojedinca. Ove se psihološke oso-

bine dalje mogu podijeliti na motivacijske i kognitivne. Među motivacijske osobine ubrajaju se ciljevi i vrijednosti pojedinca, dok su kognitivne osobine njegov sustav vjerovanja i način mišljenja o događajima u okolini. Ovi čimbenici posreduju pri procjeni situacije kao stresne, jer će osoba ili skupina doživjeti neki događaj stresnim tek ako imaju takve kognitivne i motivacijske osobine koje ih čine ranjivim upravo u toj situaciji. Primarna procjena se može drugim riječima opisati kao procjena pojedinca o tome koliki je njegov ulog u određenoj situaciji, tj. u kojoj mjeri ta situacija ugrožava nešto što je pojedincu važno.

Uz primarnu procjenu podjednako je važan i proces sekundarne procjene, kroz koju osoba vrednuje da li i što može učiniti kako bi prevladala određenu situaciju, spriječila eventualnu štetu ili postigla dobitak. Sekundarna procjena zapravo je izbor najučinkovitijeg mehanizma sučeljavanja s nastalom situacijom.

Primarna i sekundarna procjena zajednički određuju da li će i u kojoj mjeri osoba doživjeti psihološki stres.

Drugi proces ključan u Lazarusovom modelu je sučeljavanje, koje se može odrediti kao stalan napor da se svladaju vanjski i unutarnji zahtjevi koji nadilaze snage pojedinca. Sučeljavanje ima dvije glavne zadaće: regulirati stresne emocije (sučeljavanje usmjereno na emocije), te mijenjati aktualne situacije (sučeljavanje usmjereno na problem).

Na osnovi iznesenog teorijskog modela opravdano je pretpostaviti da je majčinstvo posredujuća varijabla od velike važnosti pri doživljaju stresa. Model pruža osnovu za iznošenje hipoteza o djelovanju majčinstva na intenzitet doživljenog stresa. Tako prema Lazarusu (Lazarus i Folkman, 1987) svi imaju određene ciljeve, motive i vrijednosti koji ljude čine manje ili više ranjivima na određene događaje, kao što su na primjer katastrofe

ili prijetnja dobrobiti naših najbližih. Ali, kvaliteta i intenzitet reakcija na te događaje variraju s obzirom na spomenute psihološke varijable i tendencije sučeljavanja. U ovom specifičnom slučaju, može se pretpostaviti da je ulog majki u situaciji uzbune veći od uloga žena bez djece, jer ta situacija ugrožava dobrobit njihove djece, koja je iznimno važna u hijerarhiji ciljeva i vrijednosti. Ova pretpostavka može se potkrijepiti i nalazom Bosnar i sur. (1992), prema kojem ispitanici između 26 i 50 godina starosti značajno češće od ispitanika drugih dobni skupina navode zbrinjavanje drugih kao svoj razlog odlaska u sklonište. Dakle, može se očekivati da kroz proces primarne procjene grupa majki doživljava uzbunu kao veću prijetnju, što će imati za posljedicu intenzivnije stresne reakcije u odnosu na skupinu ispitanica bez djece. Zato se ovdje želi ispitati postoje li doista pretpostavljene razlike u intenzitetu i vrsti stresnih reakcija na zvuk sirene za uzbunu između skupine majki i skupine ispitanica bez djece. Osim toga, važno je i da li se generaliziraju stresne reakcije, odnosno da li se eventualne razlike u stresnim reakcijama između dviju skupina zadržavaju i na znak koji podsjeća na sirenu za uzbunu.

METODA

Instrument

U istraživanju je upotrijebljena lista od 45 čestica, koje opisuju moguće stresne reakcije izazvane uzbunom. Čestice su odabrane prema kibernetičkom modelu ličnosti (Momirović i sur., 1984), tako da reprezentiraju poremećaje u funkciji sljedećih četiri (od modelom predviđenih šest) dimenzija, odnosno, kako ih autori nazivaju, regulativnih sustava u prostoru ličnosti:

- a) sustava za regulaciju i kontrolu reakcija obrane (anksioznost)
- b) sustava za regulaciju i kontrolu reakcija napada (agresivnost)
- c) sustava za regulaciju i kontrolu organ-skih funkcija (konverzije)
- d) sustava za koordinaciju regulativnih funkcija (disocijacije)

Lista čestica, navedena u Prilogu 1, dio je upitnika kojim se ispitivalo ponašanje građana tijekom uzbuna. U sklopu upitnika primjenjuje se dva puta: prvi put pod uputom koja od ispitanika traži procjenu čestine svake od navedenih stresnih reakcija kad začuju sirenu za uzbunu, a u drugoj prilici ispitanici su procjenjivali čestinu navedenih reakcija kada začuju zvuk koji podsjeća na sirenu ili kad se začuje neuobičajena buka. Treba istaknuti da dvije primjene liste nisu slijedile jedna za drugom. One su u upitniku bile odvojene tako da ispitanici u međuvremenu ispunjavaju nekoliko lista posve različitog sadržaja u trajanju od približno 20 minuta.

Čestinu svake od mogućih reakcija ispitanici su procjenjivali na skali od 5 stupnjeva: 1 = nikada, 2 = rijetko, 3 = nisam siguran, 4 = često, 5 = redovito.

Uzorak

Uzorak čine 162 ispitanice između 16 i 50 godina, od čega je 101 majka prosječne dobi od 37 godina, te 61 ispitanica bez djece prosječne dobi 25 godina. Razlika u dobi statistički je značajna ($F = 96.97$, $p < .001$). Ispitanice su dio šireg uzorka građana Zagreba, odabranog po slučaju unutar nekoliko gradskih područja. Ta su područja izabrana pod pretpostavkom da rezidencijalni status ispitanika može utjecati na njihovo ponašanje tijekom uzbuna. Zato su dijelovi grada u kojima je obavljeno ispitivanje odabrani tako da zadovolje sljedeća dva kriterija:

1. Lupa mi srce
2. Oznojim se
3. Postane mi hladno
4. Sav se tresem
5. Drhte mi ruke
6. Problijedim
7. Javi mi se "knedl" u grlu
8. Oznoje mi se dlanovi
9. Naglo skočim
10. Prepadnem se
11. Stane mi dah
12. Ukočim se
13. Dođe mi da bježim
14. Rasplačem se
15. Podivljam
16. Razbjesnim se
17. Skoči mi "tlak"
18. Počnem psovati
19. Potukao bih se
20. Stisnem šake
21. Pucao bih
22. Vikao bih
23. Dođe mi da nešto udarim
24. Postanem napet
25. Izgubim glavu
26. Sav se smetem
27. Stanu mi misli
28. Osjećam se izgubljenim
29. Postanem nespretna
30. Učinim nešto "bez veze"
31. Zaboravim što sam htio u tom času učiniti
32. Treba mi dosta vremena da se snađem
33. Ispadaju mi stvari iz ruku
34. Svašta mi pada na pamet
35. U prvi čas ne znam što bih učinio
36. Zaboli me želudac
37. Zaboli me glava
38. Počne me gušiti
39. Potjera me na WC
40. Vid mi se smuti
41. "Odsjeku" mi se ruke i noge
42. Probada me srce
43. Nešto mi se diže u želucu
44. Zatitraju mi mišići
45. Vrućina mi prođe tijelom

Prilog 1. Lista stresnih reakcija

- a) da, prema stupnju ugroženosti, u uzorak uđu podjednako ispitanici s ugroženih gradskih područja i oni s manje ugroženih područja. Kao ugrožena područja odabrani su Borongaj, te Utrine i Travno, a kao manje ugrožena Jarun i dijelovi nekadašnjih općina Medveščak, Centar i Maksimir, dakle gradsko središte.
- b) da, prema tipu gradnje koja dominira određenim područjem, u uzorku budu podjednako zastupljeni ispitanici koji stanuju u starijim zgradama i oni koji stanuju u zgradama novijeg tipa, pri gradnji kojih se vodilo računa o mjerama zaštite protiv potresa i sl. Kao dijelovi grada s novijom gradnjom odabrani su Jarun, te Utrine i Travno, a gradsko središte odabrano je kao područje s dominantno starijom gradnjom.

Prikupljanje podataka

Tablica 1.

Vrijednosti diskriminativne funkcije za reakcije na zvuk sirene za uzbunu

Kanonička korelacija	Wilksov lambda	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost
.643	.587	73.32	45	.005

Podaci su prikupljeni u sklopu istraživanja koje je imalo za cilj ispitati ponašanje građana Zagreba tijekom uzbuna. To je istraživanje provedeno u vremenu od 7. 11. do 7. 12. 1991. Dakle, u razdoblju u kojem su uzbune u Zagrebu bile najčešće oglašavane. Podaci su prikupljeni tako da su anketari na slučajno odabranim adresama unutar navedenih gradskih područja upitnikom ispitali ukućane starije od 16 godina. Upitnik su ispitanici uglavnom ispunjavali sami, izuzev pitanja koja su se odnosila na neke opće podatke, a koja je popunjavao anketar na temelju strukturiranog intervjua.

Metode obrade rezultata

Rezultati su obrađeni metodom linearne diskriminativne analize, uz dvije grupe ispitanica - majke i ispitanice bez djece, te 45 varijabli, koje predstavljaju čestice liste stresnih reakcija.

Provedene su dvije diskriminativne analize, jedna na procjenama čestine stresnih reakcija na zvuk sirene za uzbunu, a druga na procjenama stresnih reakcija na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu.

REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati diskriminativne analize stresnih reakcija na zvuk sirene za uzbunu

Dobivena diskriminativna funkcija pokazala se statistički značajnom na razini rizika $p < 0.01$, a njezina obilježja navedena su u Tablici 1.

Zbog veće preglednosti, u Tablici 2 navedeno je samo 10 najistaknutijih reakcija na zvuk sirene za uzbunu, odabranih prema kriteriju najviše korelacije s diskriminativnom funkcijom. Prikazani su njihovi standardizirani diskriminativni koeficijenti, korelacije sva-ke od odabranih varijabli s diskriminativnom funkcijom, te značajnost univarijatnog F-omjera (P); (napomena: potpuna statistička obrada može se dobiti na uvid kod prvog autora ovog članka).

Tablica 2.

Standardizirani diskriminativni koeficijenti (SDK), korelacije s diskriminativnom funkcijom (KDF), te značajnost univarijatnog F – testa (P) za 10 stresnih reakcija na zvuk sirene za uzbunu, izabranih prema kriteriju najviše korelacije s diskriminativnom funkcijom

	SDK	KDF	P
Probada me srce	.562	.359	.000
Oznojem se	.680	.319	.001
Probljedim	-.001	.301	.002
Drhte mi ruke	.379	.292	.002
Prepadnem se	.438	.288	.003
Počne me gušiti	.078	.283	.003
Zaboli me želudac	.040	.278	.004
Rasplačem se	.064	.277	.004
Vrućina mi prođe tijelom	-.230	.259	.006
Javi mi se "knedl" u grlu	.545	.246	.010

Iz korelacija pojedinih varijabli s diskriminativnom funkcijom vidljivo je da dobivenu diskriminativnu funkciju sadržajno najbolje opisuju varijable koje se odnose na povećanu reaktivnost sustava za regulaciju i kontrolu reakcija obrane, te sustava za regulaciju i kontrolu organskih funkcija, govoreći u terminima kibernetičkog modela ličnosti prema kojem je i učinjen izbor čestica za primijenjenu listu. Drugim riječima, radi se o varijablama koje opisuju anksiozne i konverzivne reakcije, pa bi se opisana funkcija mogla definirati kao faktor anksiozno-konverzivne simptomatologije. To potvrđuju i podaci Mejovškega i sur. (1993) koji, ispitujući latentnu strukturu stresnih reakcija na ukupnom uzorku u dvije opisane situacije, nalaze da anksiozne i konverzivne reakcije definiraju jedan faktor.

U Tablici 3 navedeni su centroidi skupine majki i skupine ispitanica bez djece na diskriminativnoj funkciji.

Tablica 3.

Centroid skupine ispitanica bez djece (1) i skupine majki (2) na diskriminativnoj funkciji dobivenoj za reakcije na zvuk sirene za uzbunu

Skupina 1	-1.07
Skupina 2	.65

Podaci o centroidima pokazuju da se skupina majki u odnosu na ispitanice bez djece pozicionira u smjeru koji ukazuje na veću čestinu anksiozno-konverzivnih simptoma. Dakle, majke reagiraju intenzivnijim stresom tijekom uzbuna od ispitanica bez djece. Takvi su rezultati sukladni pretpostavkama izvedenim iz Lazarusovog modela psihološkog stresa, a i empirijska istraživanja koja navode Lazarus i Folkman (1984) nalaze da osobe koje svoj ulog u stresnoj situaciji procjenjuju višim pokazuju veću ranjivost na psihološki stres. Majke očito svoju potrebu za zaštitom djeteta procjenjuju kao iznimno važnu, te zato vjerojatno i uzbunu u većoj

mjeri procjenjuju prijetecom i ugrožavajućom. Takva njihova procjena uzrokuje intenzivnije stresne reakcije u odnosu na grupu ispitanica bez djece. Međutim, značajno je uočiti da majke reagiraju takvim reakcijama koje su im "dopuštene", odnosno koje ih ne

toga, opravdano je pretpostaviti su se majke najvećim dijelom suzdržavale od iskazivanja reakcija panike i smetenosti ili agresije, svjesne da bi u tom slučaju i njihova djeca, učenjem prema modelu, vjerojatno počela pokazivati slična ponašanja. Nadalje, istraži-

Tablica 4.

Vrijednosti diskriminativne funkcije dobivene za reakcije na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu

Kanonička korelacija	Wilksov lambda	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost
.603	.637	62.04	45	.047

sprečavaju u učinkovitom djelovanju i zaštiti djeteta i koje su manje primjetne u ponašanju. Eventualno reagiranje dominantno agresivnim reakcijama ili reakcijama ko-

vanja pokazuju da je proces primarne procjene redovito praćen anksioznošću kao najčešćom afektivnom reakcijom na stresnu situaciju (Vizek-Vidović, 1990), a s tim se

Tablica 5.

Standardizirani diskriminativni koeficijenti (SDK), korelacije s diskriminativnom funkcijom (KDF), te značajnost univarijatnog F-testa (P) za 10 reakcija na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu, izabranih prema kriteriju najviše korelacije s diskriminativnom funkcijom

	SDK	KDF	P
Drhte mi ruke	.174	.314	.003
Počne me gušiti	.015	.309	.004
"Odsjeku" mi se i ruke i noge	.137	.297	.005
Probada me srce	.444	.276	.009
Oznojim se	.631	.264	.013
Rasplačem se	.283	.254	.016
Zaboli me glava	.080	.248	.019
Pucao bih	.113	.237	.025
Zaboli me želudac	-.004	.236	.025

gnitivne dezorganizacije svakako bi ih omelo u procjeni situacije, te izboru i primjeni najučinkovitije strategije sučeljavanja. Osim

podacima slaže i naš nalaz da upravo reakcije anksioznog tipa, uz konverzivne, najbolje razlikuju dvije skupine ispitanica.

Rezultati diskriminativne analize stresnih reakcija na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu

Dobivena diskriminativna funkcija statistički je značajna na razini rizika od $p = 0.05$, a kako se vidi iz podataka navedenih u Tablici 4, slabije razlikuje dvije skupine od funkcije dobivene za situaciju stvarne uzbune. Takav je podatak posve očekivan s obzirom na to da se radi o situaciji koja je po svojim obilježjima manje stresna, pa su i reakcije dviju skupina ispitanica slabije polarizirane, što se vidi iz podataka o centroidima dviju skupina navedenih u Tablici 6.

Tablica 6.
Centroid skupine ispitanica bez djece (1) i skupine majki (2) na diskriminativnoj funkciji dobivenoj za reakcije na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu

Skupina 1	-.97
Skupina 2	.58

Kao u Tablici 2, i u Tablici 5 je zbog veće preglednosti navedeno 10 najistaknutijih reakcija na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu, odabranih prema kriteriju najviše korelacije s diskriminativnom funkcijom, te njihovi standardizirani diskriminativni koeficijenti, korelacije s diskriminativnom funkcijom i značajnost univarijatnog F-omjera.

Korelacije varijabli s diskriminativnom funkcijom i ovom prilikom pokazuju da se radi o faktoru pretežno anksiozno-konverzivne simptomatologije (uz iznimku jedne agresivne reakcije) na kojem je skupina majki ponovo postigla viši rezultat (Tablica 6). Već je ranije spomenuto da dobivena razlika između dviju skupina nije tako izražena kao ona na zvuk sirene za uzbunu, na što ukazuju međusobno nešto bliži centroidi skupina.

Na osnovi dobivenih rezultata može se zaključiti da se osjetljivost na stresore u razdoblju učestalih uzbuna povećala, budući da su se stresne reakcije pokazale i u situacijama koje se u uobičajenim prilikama uglavnom ne doživljavaju kao izvori stresa. To potvrđuje i nalaz Mejovškega i sur. (1993), o gotovo iden-

tičnim faktorskim strukturama stresnih reakcija u te dvije situacije. Pri tome se razlike između skupine majki i skupine ispitanica bez djece očituju na sličnom sklopu stresnih reakcija i u situaciji stvarne uzbune, i u situaciji koja podsjeća na uzbunu. Korelacija između diskriminativnih funkcija dobivenih za ove dvije situacije iznosi 0.59, uz $p < .001$.

Rezultate dobivene za obje vrste stresnih situacija treba promatrati i s obzirom na podatak o statistički značajnoj razlici u dobi između dvaju uzoraka. Ne treba isključiti mogućnost da se dobivene razlike u smjeru intenzivnijeg stresnog reagiranja majki mogu djelomice pripisati i njihovoj višoj dobi (razlika je 12 godina) u odnosu na ispitanice bez djece. Ali, podatak da su majke prosječno stare 37 godina ne čini ovakav zaključak osobito vjerojatnim, jer se radi o mlađoj srednjoj dobi, dakle o još uvijek relativno mladim ispitanicama. Zato je teško pretpostaviti da bi upravo dob skupine majki bila varijabla koja značajno pojačava doživljaj stresa, no takvu bi mogućnost ipak trebalo dodatno provjeriti.

ZAKLJUČAK

Rezultati diskriminativne analize stresnih reakcija na zvuk sirene za uzbunu pokazuju da se skupina majki i skupina ispitanica bez djece razlikuju prema dobivenoj diskriminativnoj funkciji, koju najbolje opisuju anksiozne i konverzivne reakcije. Skupina majki pozicionirana je na pozitivnom polu funkcije, koji ukazuje na veću zastupljenost navedenih simptoma. Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavke izvedene iz Lazarusovog modela psihološkog stresa, jer su majke reagirale intenzivnijim stresnim reakcijama. No, važno je spomenuti da se radi o onoj vrsti **reakcija koje ne ometaju učinkovito djelovanje tijekom uzbune, te zaštitu djeteta**. Također, te su reakcije manje primjetne na polju ponašanja, što je iznimno važno s obzirom na posljedice koje bi kod djeteta izazvale eventualne majčine reakcije panike, kognitivne dezorganizacije ili agresije.

Diskriminativna analiza stresnih reakcija na zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu također je rezultirala značajnom diskriminativnom funkcijom, koju opisuje sličan sklop anksiozno-konverzivnih stresnih reakcija kao i funkciju dobivenu na zvuk sirene za uzbunu. I ovaj puta majke reagiraju intenzivnijim stresom od ispitanica bez djece, ali je razlika između dviju skupina manja nego prilikom stvarne uzbune. Ovi rezultati potvrđuju da se kod majki pojavila izraženija senzibilizacija na stresore u razdoblju učestalih uzbuna.

LITERATURA

- Bosnar, K., Kacian, N., Kulenović, A., Prot, F., Toth, I., Zarevski, P.: *Ponašanje građana Zagreba za vrijeme uzbuna* (Studija). Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za istraživanje i razvoj sigurnosti i Republički štab Civilne zaštite, 1992.
- Folkman, S., Lazarus, R.S.: An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 21, 219-239, 1980.
- Folkman, S., Lazarus, R.S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A. Gruen, R.J.: Dynamics of a stressful encounter: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 992-1003, 1986.
- Lazarus, R.S., Folkman, S.: *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publishing Comp., 1984.
- Lazarus, R.S., Folkman, S.: Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*, 1, 3, 141-169, 1987.
- Momirović, K., Horga, S., Bosnar, K.: O mogućnosti sinteze nekih teorija ličnosti na temelju jednog kibernetičkog modela konativnih faktora, 1984.
- Mejovšek, M., i Marušić, I.: Latentna struktura reakcija na zvuk sirene za uzbunu i zvuk koji podsjeća na sirenu za uzbunu. Priopćenje izneseno na 1. Godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, Zagreb, 1993.
- Vizek-Vidović, V.: *Stres u radu*. Zagreb: RZ RK SSOH, 1990.

MOTHERHOOD AS A FACTOR OF STRESS SENSIBILIZATION IN WAR CONDITIONS

SUMMARY: Emergency alarms as regard to their character and potential danger are an expressive source of stress. However, everybody does not meet this situation as equally stressed one, but it is to expect that mothers suffer most intensively. Thus stress reactions were analyzed on 162 examined women up to 50 years of age, a group containing 102 mothers and 61 without children, and that separately for emergency alarms situation and separately for situations that reminded on an emergency alarm. The differences between the two groups of examinees in 45 variables that describe stress reactions after the kibernetic model of the examined are determined by the help of the linear discrimination analysis. The obtained results have proved the assumptions deriving from the Lazarus Model of the psychological stress since mothers responded more intensively with stress reactions. However, it is important to emphasize that kind of reactions which do not interfere with the effective behaviour during an alarm and with the care for the child are in question. These reactions are also less manifested through the behaviour which is exceptionally important having in mind the consequences that could be caused for children in case of panic reactions, confusion of aggressiveness of the mothers.

Key words: war, stress, sensibilization